

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджується соціальна робота як сфера соціально-захисної політики держави. Аналізуються теоретично – правові підходи щодо сутності соціальної роботи. Визначаються принципи соціальної роботи як загальні засади, керівні положення на яких базується соціальна робота.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний захист, соціальне забезпечення, благо людини.

Процес розвитку правової системи держави нерозривно пов'язаний зі створенням правового механізму реалізації захисту прав людини. В сучасному світі демократичність правової системи, до якої належить Україна, значною мірою обумовлена тим, яке місце займає в ній особа, як забезпечуються її інтереси, життя, здоров'я, честь, гідність, якими правами вона наділена, як вони захищаються. Рівень розвитку прав людини, їх забезпечення – показник зрілості розвитку правової системи [1, 3]. Головним напрямком соціальної політики держави є функціонування соціального забезпечення, складовою якого і є соціальна робота як професійна діяльність в сфері соціального захисту спрямована на надання допомоги тим категоріям громадян, котрі потрапили в складні життєві обставини. Фактично соціальну роботу слід розглядати як реалізацію соціально-захисної функції держави на благо соціально-вразливих верств населення.

Проблему становлення та розвитку соціальної роботи в світі та Україні досліджували вчені В. Бех, І. Грига, Н. Дем'яненко, Е. Костіна, Р. Корнюшина, М. Лукашевич, М.Туленков, Т. Семігіна, С. Тетерський, В. Поліщук, В. Полтавець, Г.Попович, В.Савицький, Е. Холостова та інші. Вказані науковці розглядають соціальну роботу як інститут соціальної психології, педагогіки, соціології тощо. Разом з тим в юридичній науковій літературі проблематиці соціальної роботи як сфери соціального захисту увага фактично не приділяється.

Завдання даної статті проаналізувати сутність соціальної роботи як складової соціального забезпечення, висвітлити правові засади соціальної роботи як діяльності на благо людини.

Звернути увагу на проблему відсутності належного правового регулювання соціальної роботи в Україні.

Одну з перших спроб проаналізувати сутність соціальної роботи здійснила розробник концепції професійної соціальної роботи американка М. Ричмонд у книзі "Соціальні діагнози", яка була опублікована в 1917 році. Автор розглянула теоретичні та методичні основи індивідуальної соціальної роботи, наголошуючи на значенні соціальної роботи для захисту людини, яка опинилася в несприятливій ситуації, вказуючи на необхідність правового регулювання головних засад соціальної роботи [2, 15]. Саме М. Ричмонд обґрунтувала ідею бідності як хвороби, що підлягає комплексному соціальному лікуванню. Суспільство повинно працювати з індивідами, котрі опинились в складних життєвих обставинах. Важливим кроком на шляху соціального лікування є ефективна реалізація захисту прав людини, окремого конкретного індивідуума. Підтримуючи дану позицію, вчені Г. Попович, Дж. Лукас, О. Василенко, наголошують, що основоположною фундаментальною підвалиною в організації соціальної роботи є "права людини" [3, 36-44]. Вказана гуманістична ідея втілена і в Конституції України, де в ст.3 проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4]. Виходячи з даного положення, головним принципом функ-

ціонування держави має бути принцип "людина понад усе". Саме на це і спрямована соціальна робота, важливими функціями якої на думку Н. Кривоконь, є: 1) забезпечення таких умов для існування людини в суспільстві, за яких кожен громадянин може реалізувати право бути соціально захищеним; 2) сприяння досягненню та підтриманню стандартів життя, що гарантують гармонійний розвиток особистості; 3) забезпечення дії принципів соціальної справедливості в суспільстві [5, 36]. Англійські вчені Ш. Рамон та Т. Шанін визначають соціальну роботу як "організацію особистісної служби допомоги людям. Вона заснована на альтруїзмі і спрямована на те, щоб полегшити людям повсякденне життя в умовах особистої та сімейної кризи, а також по можливості кардинально вирішувати їх проблеми" [6, 135-136]. Соціальна робота насамперед спрямована на протидію суспільним соціальним протиріччям. Сучасна соціальна робота охоплює значну кількість напрямів, методів, наприклад, таких, як: соціальні послуги, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, адаптація, терапія, консультування. Першочергово соціальна робота здійснюється для тих категорій громадян, які потребують додаткового соціального захисту: особи з обмеженими можливостями, громадяни похилого віку, діти, бездомні тощо. У червні 2002 року Міжнародна асоціація соціальних працівників та Міжнародна асоціація Шкіл соціальної роботи ухвалили міжнародне визначення соціальної роботи, яке звучить так: "професія "соціальний працівник" заохочує соціальні зміни, вирішення проблем у людських стосунках, просуває ідею наснаження та визволення людей з метою поліпшення їхнього життя. Використовуючи теорії людської поведінки та соціальних систем, соціальна робота виникає там, де має місце взаємодія людей з їхнім оточенням" [7, 7]. Як бачимо міжнародне тлумачення поняття соціальної роботи базується на ідеї соціальної підтримки тих членів суспільства хто потрапив в скрутні обставини. Засновник Школи соціальної роботи Києво – Могилянської академії В. Полтавець соціальну роботу визначає, як систему теоретичних знань і засновану на них практику, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення

[8, 12]. Попри те, що в усьому цивілізованому світі соціальна робота розглядається як основний напрямок соціальної політики держави, в Україні досі не прийнято закону, який би визначав правові основи соціальної роботи. Зрозуміло, що такий стан речей не сприяє ефективному реформуванню соціальної роботи в Україні в світлі європейських традицій. Таким чином нівелюється мета соціальної роботи – забезпечення гуманізму та соціальної справедливості шляхом активізації і підтримки найменш захищених груп і членів суспільства та протидії факторам соціального виключення. Соціальна робота є інструментом реалізації соціальної політики й може здійснюватися через соціальну діагностику, соціальну корекцію, соціальну педагогіку, соціальну профілактику, соціальну реабілітацію та інші механізми. В Проекті Закону про соціальну роботу в Україні від 25.05.2006 року, реєстраційний № 0958 (далі – Проект Закону про соціальну роботу в Україні), пропонується наступне визначення правового змісту поняття "соціальна робота", соціальна робота – галузь наукових знань і професійна діяльність, спрямована на підтримку та надання кваліфікованої допомоги особі, групі людей чи громаді, що збільшує або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню [9]. Законом України "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю" 21 червня 2001 р. № 2558-III (в редакції від 09.12.2012 р.) визначається правовий зміст поняття "соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю", а саме: соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб [10].

Залишається також відкритим питання розробки концептуальних основ моделі соціальної роботи в Україні. Як зазначає В. Ханстантинов, в умовах сьогодення в якості основних теоретичних моделей соціальної роботи виділяють наступні: 1. Соціально – орієнтовану модель. Вона базується на допомозі з боку держави,

профспілок, органів соціального захисту у забезпеченні права на працю, відпочинок, медичне обслуговування, матеріальну підтримку у разі безробіття і т.п. Такий підхід з тими чи іншими відмінностями запроваджений у практику соціальної роботи західноєвропейських країн. 2. Психологічно орієнтовану модель. Вона суцільно заснована на оптимізації власних зусиль клієнтів у подоланні кризової ситуації. Ця модель базується на відомих ідеях гуманістичної психології, зокрема, на тому, що людина цінує найбільш те, чого досягає власними зусиллями, і тому зосереджується у напрямку самоактуалізації особистості. Такий підхід впроваджений насамперед соціальними службами США [11]. В цій частині слід погодитись з позицією вченого Ю. Кривобока, який вказує, що державна соціальна політика має на меті сприяти адаптованості індивіда у соціумі, тому при організації соціальної роботи ефективним є комплексне використання теоретичних підходів і технологій, що базуються на методологічних засадах психології, соціології, правознавства, економіки та інших наук, зокрема тих, які мають інтегративно-комплексний характер [12].

В основу соціальної роботи як складової соціального захисту держави покладені правові засади, втілені в документах по захисту прав людини, це насамперед Міжнародний Біль про права людини (1946 р.) Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права людини (1966 р.), Міжнародний пакт про цивільні та політичні права людини (1966 р., вступив у дію в 1976 р.). Головним положенням цих документів, є теза, що найвищою цінністю в будь-якому цивілізованому суспільстві є життя людини. Один з базових показників рівня демократизації держави – це реальність забезпечення права на життя, як головного права не тільки системи цивільних прав людини, але й всієї системи прав. Згідно документів ООН, у загальному права людини можна визначити, як права, притаманні природі людини, без яких, людина не може існувати як людська істота. Права базуються на потребі людини такого життя, при якому невід'ємне достоїнство і цінність кожної людської особистості користуються повагою та захистом. Реалізація права на достойне життя є головним спрямуванням соціальної роботи в контексті

здійснення соціального захисту як функції держави. Дотримання прав людини слід розглядати як висхідний принцип розбудови цивілізованої соціальної держави.

Вчені О. Сидоренко, О. Соловйов, Н. Ігнатова, І. Пудова, Н. Дріль, О. Жилінська досліджуючи проблематику принципів соціальної роботи, визначають принципи соціальної роботи, як основоположні ідеї, правила, норми поведінки органів соціального захисту і підтримки населення, зумовлені закономірностями соціальних процесів і вимогами передової практики [13]. Принципи соціальної роботи тісно взаємопов'язані з етичними аспектами даної професії й передбачають наявність відповідних особистісно-моральних рис (милосердя до людей, любов до людей, народів, культур, доброзичливість, безкорисливість, чесність і відвертість, раціональність організації допомоги; розуміння, а не засуджування клієнта, залучення його до співпраці на основі добровільності та свободи вибору, оберігання його особистої гідності та честі, прийняття його таким, яким він є; дотримання конфіденційності, відсутність будь-якої упередженості щодо клієнта тощо) [14, 34]. Основні принципи, якими повинен керуватися соціальний працівник у своїй щоденній діяльності, викладені у "Міжнародній Декларації про етичні принципи соціальної роботи" та професійно-етичних кодексах асоціацій соціальних працівників окремих країн. Таким чином, соціальна робота спрямована на практичне вирішення соціальних проблем, на допомогу соціально незахищеним чи мало захищеним групам населення. Відповідно до Міжнародної декларації етичних принципів соціальної роботи, працівники діють на благо людини, якщо чітко дотримуються таких головних принципів: кожна людина є унікальною цінністю, на яку слід зважати і ставитись з повагою; кожна людина має право на самореалізацію такою мірою, щоб це не утискувало таке ж право інших людей; кожне суспільство повинно функціонувати так, щоб забезпечити максимальні блага для всіх своїх членів; соціальні працівники віддані принципам соціальної справедливості; соціальні працівники зобов'язані присвятити здобуті знання і навички наданню допомоги окремим особам та групам в їх розвитку та розв'язанні конфліктів як поміж собою, так і в стосунках із суспільством та

наслідків цих конфліктів; соціальні працівники повинні надавати якомога кращу допомогу будь-кому, хто потребує допомоги та поради, не маючи несправедливих обмежень щодо статі, віку, непрацевдатності, расової приналежності, соціального класу, походження, релігії, мови, політичних переконань або сексуальної орієнтації; соціальні працівники поважають головні права людини, осіб та груп людей відповідно до Міжнародної Декларації прав людини ООН та інших міжнародних конвенцій, що впливають з цієї Декларації; соціальні працівники ставляться з повагою до принципів приватного життя, конфіденційності та відповідального використання інформації в своїй професійній роботі; соціальні працівники повною мірою співпрацювати зі своїми клієнтами заради інтересів останніх, водночас віддаючи належну повагу інтересам інших людей [15, 67-75].

Враховуючи вищезазначене, слід констатувати, що загальні засади соціальної роботи підкреслюють особливу значимість цього напрямку діяльності суспільних інституцій, спрямованих на реалізацію функції соціального захисту. В сучасних умовах принциповою особливістю соціальної роботи як професії є її універсальний характер, оскільки її змістовий та інструментальний аспекти акумулюють у собі елементи суміжних професійних галузей (педагогіки, соціології, психології тощо). Водночас вона виступає важливим елементом реалізації соціальної політики держави, забезпечуючи її життєвість і ефективність [16, 6]. Прийняття базового Закону "Про соціальну роботу в Україні" дозволить налагодити ефективний механізм функціонування системи органів, що здійснюють соціальну роботу в нашій державі.

Література

1. *Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні* / За заг. ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука/ Монографія – К.: "Юридична думка", 2007. – 424 с.
2. *Кузнецова Л.П. Основные технологии социальной работы: Учебное пособие* / Л.П. Кузнецова. – Владивосток: Изд-во ДВГТУ, 2002. – 92 с.
3. *Попович Г. Соціальна робота і міждисциплінарне співробітництво* / Г.Попович // Соціальна політика і Соціальна робота. – 2001. –

№ 1. – С. 51; Лукас Дж., Василенко О. Етнічні принципи та цінності соціальної роботи / О. Василенко // Соціальна робота в Україні: перші кроки. – К., 2000. – С. 36-44.

4. *Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР* // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. *Кривоконь Н.І. Роль соціальної роботи в аспекті побудови громадянського суспільства* / Н.І. Кривоконь //Актуальні проблеми соціальної роботи в Україні (соціально-правовий, педагогічний та правовий аспекти) : зб.матеріалів наук. – практ. семінару, (м. Чернігів, 29 берез. 2007 р.) / за ред.Н.І. Кривоконь] ; М-во праці та соц. політики України,Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці. – Чернігів :Вид-во "Чернігів. обереги", 2007. – 71 с.

6. *Нойфельд И. Методы социальной работы* / И. Нойфельд // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт – Москва ; Тула,1993. – Т. 1. – 460 с.

7. *Гайдук Ніна Михайлівна. Професійна підготовка соціальних працівників до здійснення посередництва (на матеріалах США і Канади): Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 /Н.М. Гайдук; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2004. – 19 с.*

8. *Полтавець В.І. Соціальна робота в Україні: перші кроки/ В.І. Полтавець. – К.: КМ "Academia, 2000. – 236 с.*

9. *Проект Закону України "Про соціальну роботу"* від 25.05.2006 року, реєстраційний № 0958: [Електронний ресурс] – Режим доступу: gska2.rada.gov.ua

10. *Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від від 21.06.2001 № 2558-III:* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>

11. *Ханстантинов В.О. Концептуальні засади соціальної роботи в сучасному українському суспільстві* / В.О. Ханстантинов: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/politics/>

12. *Кривобок Ю.В. Модель соціальної роботи як чинник вибору соціальних технологій та методів роботи* / Ю.В. Кривобок: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&

13. *Сидоренко О.Л., Соловйов О.В., Ігнатова Н.І. Муніципальне і локально-правове регулю-*

вання відносин з проблем соціального забезпечення населення/О.Л. Сидоренко, О.В. Соловійов, Н.І. Ігнатова: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eprints.ksame.kharkov.u>

14. *Медведева Г.П.* Этика социальной работы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Г.П. Медведева. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 208с.

15. *Этика* соціальної роботи: принципи і стандарти, ухвалено Міжнародною федерацією

соціальних працівників (МФСП) Коломбо, Шрі Ланка, 6 – 8 липня 1994 р./ Переклад з англ. Н. Білоус// Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 4 (8).

16. *Карпенко О. Г.* Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : Дис... д-ра пед.наук: 13.00.04 / О. Г. Карпенко ; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 546 с.

Е.В. Тищенко

Сущность социальной работы как составной социального обеспечения.

В статье исследуется социальная работа как сфера социально-защитной политики государства. Анализируются теоретико-правовые подходы к сущности социальной работы. Определяются принципы социальной работы как общие принципы, руководящие положения на которых базируется социальная работа.

Ключевые слова: социальная работа, социальная защита, социальное обеспечение, благо человека.

E. Tishchenko

The essence of social work as part of social security.

This article examines social work as a sphere of social-protection policy. Analyzes the theoretical and legal approaches to the essence of social work. Defines the principles of social work as general principles, guidelines on which to base social work.

Key words: social work, social protection, social security, human benefit.